

Harasztiné Bata Zsuzsanna, a Somogyi Baráti Kör tagja

“...szívem mint madár ül a semmi ágán ...”(József Attila)

Fodor András Szólj költemény című, **József Attila életútját és költészetét elemző kötetet** a Móra Ferenc Könyvkiadó adta ki 1971-ben Budapesten. József Attila megrendítő sorsát idézi, a ferencvárosi szülőháztól a szárszói sínekig, a csavargáshoz szokott kültelki srác figurájától az emberiség, a nemzet gondját kimondó költő alakjáig. Élet és művészet egymásra valló, szoros kapcsolata jellemzi e tragikusan gyorsan véget ért pályát.

“Az ucca és a föld fia”

A 20 esztendő József Attila jóslatszerűen nyilatkoztatja ki:”Valami forró nyári éjszakán/ gyárfüst ölelt át lomha földszagot/ s a legnagyobb lélek szökken belém: /az ucca és a föld fia vagyok”.

A születés, gyermekkor, családmódel - az apa-kép és anyasors, - mondják a lélekelemző pszichológusok, az meghatározó egy egész életre, de világosan, érthetően és józanul **Fodor András elmélyült, kutató munkájában** tárul elénk ez a titokzatos élet és a végzet.

Nehéz kimondani:a **32 éves Költő teljes életet élt**, olyan hatalmas életművet hagyott ránk, amelyben minden benne van: a szerelmi költészet, a hazafias költészet és munkásmozgalmi kör és kórkép, istenes versek és végzetet sejtető kiütkeresés, a magány és csillagképét tekintve sikerek mellett a sok kudarcélmény.

De íme a kijelölt út, amelyen végig kell járnia!

Apja a régi Magyarország legvegyesebb nemzetiségi területéről az egykori Temes megyéből származott. József Áron a szegénységből érkezett Budapestre és Soroksáron Szappanfőző gyárban dolgozott. A közelben lakó cselédleány, Pócze Borbála itt ismerkedett meg vele. Szabadszállási lány volt, aki a szülei által erőltetett házasság elől menekült a fővárosba.

József Áron négy év katonáskodás után, tíz közös esztendő alatt Pócze Borbálával él és közben sorra születnek és halnak gyermekeik. 1899-ben Jolán született, 1903-ban Etel és 1905-ben már törvényes házasságban születik Attila, a Ferencváros, Gát u. 21-ben.

A nehéz fizikai munkában a kazánok mellett a riasztó hőségben az apa folyton terveket szőtt. Pesten helyét nem lelve, majd véglegesen Romániába távozott. Ekkor kezdődik a József család nyomora, mert a növekvő gyerekek látták, átérték a civódásokat, a szegénységet, de mostantól az anyának kellett a megélhetéshez előteremteni az anyagiakat.

A sorsuk: bérelt szoba, betegség, mosás, varrás, napszám, zálogba vitt értékek után tömegszálláson való éjszakázás, éhség, hideg, lakbérzúszorás fellépése után kilakoltatás, botrányok és kálvária - és végül a kétes hírű Páva utcai kocsmá, ahol anyjuk dolgozik. Ezután következik be a menhelyre adás gondolata az anyában, ezt követően az 5 éves Attila és a 7 éves Etel Szarvasra megy, ahonnan nevelőszülőkhöz kerülnek Öcsödre. A Körös-menti község valamivel szebbet nyújtott a két gyereknek, mint a peremváros rosszemlékű körfolyosós nyomorlakása. Itt közel vannak a természethez. A gyerekek számára a kezdetben minden jónak indult, ha nem jöttek volna a megalázó élmények, a büntetés, a gyermek Attila nevének Pistára változtatása. Ahogy Attila írja”, **Öcsöd rossz volt, - megalázó a menhelyi szalmakalap..., és az hogy megverték, mert kicsipkéztem a szalmakalapot.”**

Öcsödön református iskolába járhatott a Attila, mint menhelyi gyermek és ott a beszéd és értelem

gyakorlatból, folyékony olvasásból voltak jobb jegyei. A későbbi költő az alföldi, öcsödi jellegzetes dialektust, szókincset eleven erővel alkalmazta, olyan szinten, olyan konkrétan és épen, mint Arany János.

Fodor András tanulmányában olvashatjuk, hogy a ferencvárosi elhagyott feleség és anya minden lehetőt elkövet, hogy gyerekeit visszavegye magához. Már-már sikerül lakást szerezni, de újabb betegség miatt albérletbe kerülnek, és a már falusi vadóc **Attila mostantól visszavedlik az utca fiává.**

A életrajz és a tanulmány oly megrendítően mutatja fel, hogy meleg ruha, cipő, tüzelő, élelem hiánya következtében mit kell tennie a két lánynak és az anyának szó szerint megalázó helyzetekbe kerülve a gyermek Attilának. Az anya félig gyógyultan takarít. Az Anyám c. versből tudjuk, hogy még ifjú asszony, de már szemében ott a halál üzenete. A gyermek Attila 9 évesen olvas regéket, mondákat Attila hun királyról. Vasárnaponként a Kálvin téri református templomba jár anyja kívánságára. Isten-fogalmat ezekből, a számára alig érthető fohászokból alakít ki, szinte apaképet kivetítve felé. A nyomasztó gondok között Jolán házassága enyhít, mert férje segítségével anyját és testvéreit előbb Üllői úti lakásba majd, a Ferenc tér 11-ben helyezi el. Ez a városrész lesz József Attila számára a meghatározó költészetében: a vasúti híd, a gőzmozdonyok, a Dunán vontatott uszályok, a korom, salak, ipari táj, az ínségalakások félhomálya, a tűzfalak, a téglakockákra kiöntött szappanos víz, a palánkok, üres telkek, szénnel megrakott tehervonatok tolatása, csörömpölése. Mindezek látomásként jelennek meg később költészetében:

“A pályaudvar hídja még remeg / de már a kényes őszi dél doromból / és kiszáradt hasábfák döngenek/ amint dobálják őket a vagonból”, és mégis mindezek ellenére a belészökkent lélek után íme az öntudatos vallomás: **”Ma hat földrészre nyílik bimbaja / szép szívem óriás, piros virág /és villamos hullámok lengetik /világbalengő kitarult szagát”**

A mama betegsége komolyra fordul, sugárkezelést kap, rákos 40 évesen és tehetetlen öregasszonnyá válik. Közben a világháború is kitör. József Attila írja- erre a korszakra gondolva,- hogy próbált segíteni: **“Vizet árultam a Világ moziban. Fát és szenet loptam a Ferencvárosi pályaudvarról, hogy legyen fűteni valónk. Színes papírforgókat csináltam és árusítottam jobb sorsban élő gyerekeknek. Kosarat, csomagokat hordtam a vásárcsarnokban és élelemért álltam sorba hosszan álldogálva az üzletek előtt, este 9-kor állva reggel fél nyolcig, amikor már nem volt semmi zsír.”**

József Attila 5. elemi után polgári iskolába jár. Ekkor kezd költeményeket írni, Anatole France, Szabó Dezső, Kaffka Margit, Ady, Dosztojevszkij művei hatására.

Az első sóvárgó szerelmes vers is ekkor születik tiszta megindító, elérhetetlen vágyakozással.

A háborús években a ferencvárosi diáknak mégis üdítő változatosság volt a szabadszállási rokonokhoz való utazás nyaranta, ahol igazi faluélményt szerezhetett. A Holtvidék c. versében olvashatunk a küszködő, földtelen parasztok sorsáról, az aratásokon hajladozó rokonokról.

Az I. világháború katasztrófális helyzetet teremt a városba visszatérő diák számára is. Már **1917**-et írnak, se közlekedés, se gáz, se kenyér, és József Attila megint csomagot hord, munkát keres, cipekedik, és üzött és éheznek, és beteges. Az öreg foltozó szabó azonban észreveszi, hogy **“ez a gyerek olyan okos, szinte elviselhetetlen.”**

1919 - ben József Attila ismét beteg lesz, tüdőgyulladás után menhelyre kerül, de visszaszökik

Budapestre. Az őszirózsás forradalom győzelmének mámore magával ragadja Attilát. A Tanácsköztársaság rövid időszaka új szellemet visz az Üllői úti iskolába. Attila sorsában megint tragédiák következnek be. Anya haldoklik. Jolán férjével, Makai Ödönnel visszatér Bécsből, Jolán elkészíti az utolsó fényképet a negyvenéves anyáról, a megtört, hajdan szépséget időző arcon most ráncok, nemes értelem a keskeny szemekben, ahogy ismerjük az Anyám c. versből, - az apró meggörnyedt, csöppnyi asszony felmagasztosul. A kamasz Attilában a fájdalom mellett ott az emlék, hogy mennyit verte, büntette őt a szeretett anya. **Kései siratóban** aztán vádolja, hogy idő előtt ment el, és ezt irtózatos veszteségnek éli meg.

“Anyám, falat kenyért sem ér az élet/de nagy hitem van s szép jövőnek élek: ne ordítson pénzért gyerektorok. S tudjon zokogni anyja temetésén, S ne rúgjon még az Ember szenvedésén / a Pénz”...

Attila sógora, Makai Ödön, bankban dolgozó közgazdász-ügyvéd. Liberális nézeteivel nehéz összeegyeztetni a keresztény feleséget és annak családját. Mindenhol rejtőzni kell és szerepet játszani... Hazug és visszás helyzet, de Makai jószándékú és segít a kivételes eszű Attilán, de hogyan? Hajósinasnak adja vontatóhajóra a Dunán, de egy idő után Attila visszakíváncozik a testvérekhez. Makai ekkor továbbtanulását biztosítja, a négy polgári után egyházi iskolába írta, majd Makóra kerül internátusba. A felemás világ mostoha gyereke boldogan indul pártfogója, Makai bizalmát kiérdemelve. József Attila 15 éves diákkori fényképe sorsát, származását titkoló fiú meglepetéstől képe, Makai kívánsága volt ez.

“Csillogó, értelmes fekete szemű, fényes fekete természettől hullámos haja, mely sokszor homlokába hullott, tudatos, biztos föllépése föltűnővé tették megjelenését”. Diáktársai nem értik és nem fogadják el feltűnő magabiztosságát, szorgalmát, igyekezetét. A hideg internátusban tölti a karácsonyt. Tanára, Galamb Ödön atyai barátsággal fordul felé. Nagyra hivatott tehetségnek látja József Attilát. Ady kötetet ad kezébe. Nehézkes lesz ezután az otthonról jövő anyagi támogatás. **“az a kalap, az a kabát”**, amit sógorától kap, elárul valamit. A kezdetben jómódúnak látszó pesti fiúról lerí a szegénység. Szentimentális érzések árulkodnak költeményében:

a **“Szeretném, ha vadalmafa lennék!/ Terebélyes vadalmafa:/s hogy testemből jóllakhatna/ minden éhező kis gyermek/ árnyaimmal betakarva”**

Makó után Mezőhegyes következik, ahol házitanító, írnok, és közben már verseit is beküldi a helyi újságnak. Tandíjmentes és ingyen tanszereket kap a gimnáziumban. Tanárai szerint bátor fellépésű, tehetséges, kötelességtudó **”Hihetetlen precizitással, korát meghazudtoló érettséggel mondott véleményt emberekről, dolgokról. Meglepően informálva volt az irodalmi élet kérdéseiről. Önálló véleménye volt mindenről és mindenkiről.”** Tettamanti Béla tanára szerint Ady - epigon, a verscímek legalábbis erről árulkodnak. A Makói Friss Újság szerkesztőségében kap modern költők köteteiből, és itt kezd figyelni a város társadalmi problémáira, politikai élete felé. Espersit János ügyvéd emeli magához, a demokrata vidéki polgár ritka típusaként, kávéházi szellemi asztaltársaságba, ahol Juhász Gyulával is megismerkedhet József Attila 1922. tavaszán, 17 évesen.

A Szépség koldusa

Attila reménytelenül szerelmes és az otthonról elmaradó támogatás is közre játszik, amikor először vesz be Attila 60 darab Aszpirint. **”Nincs miért élnie, nem szereti őt senki”** Kora ifjúságától nélkülözi a szeretet.

Hiába jeles a bizonyítvány, a következő évben már nem veszik vissza Makóra Attilát. Kiszomborra megy házitanítónak, csősznek, mezei napszámosnak. Ez a hely fontos költő fejlődésében. **(Aratás előtt,**

Aratásban, Szeged alatt,Éhség)

Az Éhség c. vers látványában és üzenetében társadalmi igazságtalanságot üzen.

Versei támogatásához Juhász Gyulát kéri föl, aki ígéri, hogy segít és nem hagyja elkallódn:

“Isten kegyelméből való költőt lát benne, aki a jövő magyar poézis legjobbjai és legigazabbjai közé fog emelkedni.”

Attila megmámorosodik, de még tanulnia kell Makón.. Ady verseket szaval s **maga is négy verssel jelenik meg a szegedi költők anthológiájában, Fiala életke indulója** címmel.

A **Szépség koldusában** ott van Makón és Szegeden töltött életszakasz. Szellemi gazdagodás útján, viszonylag rendezett körülmények között él, de mindezek ellenére magányos és a korán érettek messzelátó becsvágya mellett is vallja: **“Csodagyereknek hittek pedig csak árva voltam!”**

Babits, Kosztolányi van rá hatással, Walt Whitman észak amerikai költő költészete és Kassáké.

“Derekamban tizenhét éve izmok ringatóznak,/ és szemem meg nem csorbul a horizontnak az éln./Talpam alatt gúllák világa porladozik szét /és a végtelen Nap ideszédült lelke/ égbillenő fejem koszorúzza. Összeszorított öklömről a sebek lecsöpögnek..”

Igazi őszinte búcsú, mert kimarad a makói gimnáziumból. **“Nincs tartozásom: Mind adó volt, mellyel a világ szűken hódolt”.**

És mostantól magándiák. Kantot, Nietzsét, Baudelaire-t, Verlaine-t, Bergson-t olvas. 1923-ban Szegeden ünneplik Juhász Gyulát, Babits nem tanúsít József Attila iránt figyelmet, pedig benne már ott feszül az szociális elégedetlenség, a lázadó harcosság, átkozódó keserű vallomások. Összevont vizsgákkal érettségizik és Pestre tér vissza. Új stílusban, szabadverses formában, profétikus hangon írja **Lázadó Krisztust, a Tüntetést.**

“Légy a fűszálon pici él/ nagyobb leszel a világ tengelyénél” mert a fűszálak sose csorbulnak ki, csak a kardok, tornyok és ölü igék”

József Attila szegedi egyetem tanulója lesz, magyar- francia- filozófia szakon. Bár semmi francia tudása nincs, szorgalmas és kitűnő. Formabontó verse a **Nem én kiáltok** c. kötet közadakozásból jelenik meg. Juhász Gyula csalódását fejezi ki, mert kísérletnek érzi.

Rendezetlen anyagi körülmények között él, lakik, provokál, tiltakozik verseivel. A **Tiszta szívvel** c. verse végkép felháborodást váltott ki Szegeden. A vers márciusban jelent meg, Attila 20 éves volt, és a sorsa végkép eldőlt.

”Ügyészség által még nem üldözött négystrófás rímbe szedett mázolvány. Nemcsak megbotránkoztatás, de a kimondott undor fogja el az embert a sajtószabadsággal való ilyen visszaélés láttára. Erre már korbácsot kell fogni”.

És Horger Antal professzor magához hívatta és két tanú előtt kijelentette, hogy: **“olyan emberre - ki ilyen verseket ír, nem bízhatjuk a jövő generáció nevelését.”**

Minden hiába, a **Tiszta szív**, a vers tárgyi igazsága. És ekkor születik meg a sérelem nyoma:

“Történt valami énvelem, de nem halál s nem türelem.

És meghallottam egyszer én /hogy túl harcom vad zörején,/ akárha lent, akárha fönt,/ a szegényé csupán a csönd. /A köd, a csönd sosem ragyog,/ én már ködből, csöndből vagyok”.

Bécs következik és a remény, hogy ott pártfogókra talál. Bécsben az I. világháború után munkáskézben van a hatalom, Attila marxista irodalmat olvas: Hegelt, Engelst. A bécsi egyetemen minden érdeklő, a filozófia, a lélektan, szociológia és természettudományok.

Költészetére Kassák jegyek hatnak, Kassák világproletárnak tekinti saját magát, József Attilát magyarnak. A bécsi emigrációs irodalmi életben azonban József Attila tehetségére figyel föl. Lesznai Anna, Lukács György és Balázs Béla. **”Itt említjük meg, hogy igen nagy költőnek tartanak,** Lukács György kimondottan mint nem kozmopolita, de első világirodalmi kvalitásokkal rendelkező **proletárlírikust”.**

Fülep Lajos véleménye: *”József Attila hazulról hozott élményei, költői képességének természete arra predestinálja, hogy a korabeli szocialista líra javarészt expresszionista szabad versei között a maga külön útját is keresse, hogy olyan több rétegű költészet bontakozhasson ki, melyben az egyén markáns jegyei alatt tovább élnek a magyar lírai tradíció különféle értékei: Csokonaitól, Berzsenyitől Petőfin át, Aranytól Adyig, Juhászig, Babitsig Kosztolányig.”*

Hatvany báró mecénás meghívja kastélyába, támogatásáról biztosítja és biztatásra Párizsba utazhat József Attila. Párizsban azonban nélkülöznie kell, megint a mélyponthoz közel. Talán épp a fizikai és szellemi megerőltetés, a habzsoló tanulás és rendszertelen táplálkozás vezet betegségekhez, gyomorbántalmakhoz, olyan keservekhez, amiből már lángol a marxista lázadás, néha az anarchia. Teljesen tudatos proletárirónak vallja magát, szigorú politikai elvek alapján alakítja ki költészetét. Minden feleslegesnek tűnő sor, szimbólum eltűnik, a romantika, mely Bécsben lényeges része volt verseinek **”az akarattal fújtam szét”.** Azaz **”semmi sincs, amit meg ne okolás nélkül leírnék. Verset most már olyan komolyan írok, mintha sortűzet vezényelnének az elítéltre..”**

A Szabad ötletek véletlen játéka megbotránkoztatást okoz, hiányzik belőle a humánus hitel. Párizsba értetlenség fogadta, a munkásosztály nem fogadókész az avantgarde költészetre, de más szellemi irányzatokkal szemben is látta József Attila, hogy neki különböznie kell. Villon maradt meg neki és Apollinaire költészete.

Párizsból hazatért.

”Mert földünkön az Idő érik /Vidám és jó volt s tán konok /Ha bántották vélt igazában Szeretett enni s egyben másban /Istenhez is hasonlított. /Egy zsidó orvostól kapott / kabátot és a rokonok /úgy hívták:Többé itt ne lássam./ A görög keleti vallásban / nyugalmat nem lelt, csak papot,/ országos volt a pusztulásban. /No, de hát ne búsuljatok.”

A vágyva vágyott szerelem Vágó Mártában megjelenik, de Márta Londonba megy egy évre tanulni, dolgozni. Attila itt marad és konok, és türelmetlen, és jelentkeznek idegrendszeri panaszai .Neuraszténia gravisz

” Egy jómódú lányt szerettem, osztálya elragadta tőlem, / két naponta csak egyszer ettem/ és gyomorbajos lett belőlem.”

Attila képtelen alkura, képtelen szolid polgári életre. Indulata másfelé viszi, nem akad fórum, ahol pózolásnak tűnő verseit, s benne feszülő forradalmiságot megjelentetnék.

A Nyugat költői között jut el Babitshoz, aki a Baumgarten Alapítvány gondozója. József Attila vitába keveredik vele Babits írói stílusa miatt. Így költeményei visszhangtalanok maradnak. József Attila a személyes sérelmeket bosszúállón torolja meg.

1930-ban a Bánat c. versben olvashatunk a magányos lélek állapotáról:

**“Futtam mint a szarvasok/ lágy bánat a szememben/ famardosó farkasok / úznak vala szívemben.
Farkas leszek takaros,/ Varázs üttön megállok, Ordas társam mind habos, Mosolyogni próbálok”**

A következő időszakban belép a kommunista pártba, és agitáló propaganda munkája során megéli a társat, Szántó Juditban, aki 6 éven át vele marad.

József Attilát Moszkvában élő magyar kommunisták megítélik azért, mert Bajcsy Zsilinszky nacionalista lapjában szerepelt, és hajlott a fasizmus eszméi felé. Hiába magyarázza, hogy itthon az ellenforradalom 11. évében is dolgozik eredményesen az illegális kommunista párban. Erről olvashatunk **a Döntsd a tőkét, ne siránkozz, Favágó, Külváros éj, Mondd, mit érlel c.** versekben.

1933 - ban József Attila önmagát vádolja, hogy összekeverte a munkásság ügyét a munkásmozgalommal, hisz a munkásság sosem volt egységes. Aggódik, hogy kizárják a kommunista pártból az átszervezés során. A költő makacs, végsőkéig vitatkozik, betegsége a szellemét is fenyegeti, hiába próbálja logikája épségét bizonyítani, pszichológiai kezelésre szorul. Szegény Attila! Az anyját vádolja, miért szülte- e földre.

Hatvany báró pengői kevésnek bizonyulnak. Babitscsal megbékül, segílyt is kap az 1000 pengős díjon felül. Moszkvába viszont Illyés és Nagy Lajos utazik az Írókongresszusra, ezt is kudarcként éli meg Attila. Hatvany Bertalan és Ignó Pál támogatását élvezi, a Szép Szó szerkesztőségbe egy pozíció is vár majd rá. A kezelése során megszereti a pszichológusnőt, Gyömrői Editet - az **Óda c.** vers hozzá szól,- hisz Judittal már csöndesen elváltak. Attila hiába reménykedik, a Szabad ötletek jegyzékében mindent megvall: szorongást, emléket, kudarcot. Ezután jelenik meg Kozmutza Flóra, akibe József Attila a végső erejével kapaszkodik. Flóra Párizsból érkezik és már rég elkötelezte magát Illyés Gyulánál.

Gömbös kormánya alatt a népi írók becsapva érzik magukat, csak József Attila lát előre, szinte megjósolva a becsapást. Az új Szellemi Front téves úton halad. Ekkor születnek a nagy versek: **Hazám, A Dunánál, Levegőt**

“Mégis magyarnak számkivetve/, lelke sikoltva megriad,/ édes Hazám fogadj, szívedbe/, hadd legyek hűséges fiad! /

1937. nyara

Skrizofréniát állapítanak meg József Attilánál, aminek roncsoló folyamata lassú, de hatásos volt. Flóra volt a remény számára, miközben tele vannak versei halálsejtellemmel, bevégzett küldetéssel, tehetetlenséggel. A szanatórium kezelés után József Attila igyekszik megbékülni Illyéssel. Szárszóra utazik testvéreivel Hatvany báró javaslatára novemberben. Eta és Jolán már férjeik nélkül maradv, pénztelenek és ott van három síró, vacogó gyerek a panzió hideg fűtetlen vizes szobájában. Flóra eljön novemberben. És eljön Hatvany báró meg mások autóval, hogy reményt adjanak. József Attila meghívást

kap a Szép Szó estre, állással biztatják és Baumgarten-díjjal, a beteg költő azonnal utazna vissza Budapestre, de nincs számára hely az autóban! Még tervezi a Flórával való házasságot, papot keres testvérével. Három új verse hever a padlón az ágya körül.

“Karóval jöttél, Talán eltűnök hirtelen, Íme, hát megleltem hazámat ..”

József Attila azon az estén is, mint mindig, lement a Balaton- partra. Mindig azonos időben átmászott a sorompó alatt, máskor is átkúszott az ütközők között, az álló vagonok között, mintegy kísértve a végzetet, most azonban a tehervonat hosszabb volt és elindult. Nem öngyilkossági kísérlet volt. Voltak, akik próbálták visszatartani, életbe marasztalni.

Fodor András kutató munkája összegzi, hogy József Attila halála után hogyan állnak kortársai szemben a rendkívüli költőegyéniességgel. Vannak, akik vállalják küldetésének tanulságát, vannak, akik óvatosan félretekintenek. Ahogy telnek az évtizedek, úgy változik József Attila körül a világ és bízunk, hogy méltó helye lesz a 21. században is költészetének. A költő életművét egyetlen osztály sem sajátíthatja ki.

“Íme hát megleltem hazámat, a földet, ahol nevemet hibátlanul írják fölém.”

Harasztiné Bata Zsuzsanna, a Somogyi Baráti Kör tagjaként ajánlom József Attila verseit olvasásra!